

A HAZAI RUTÉNEK LEGRÉGIBB NYOMTATVÁNYAI.

DR. SZTRIPSZKY HIADORTÓL.

(Második, befejező közlemény, két szöveggéppel és egy melléklettel.)

III.

5. *KATEKIZMUS a magyarországi oroszok részére.* Nagyszombat, 1726. (?)

Magyar czimet adunk a hazai rutének ötödik könyvének, mivelhogy ezen a czimen kívül róla semmi egyebet se tudunk. A nagyszombeni *Astra* közművelődési társulat könyvtárának katalógusában¹ ugyanis ilyen című könyvről szereztünk tudomást: *Catechismulŭ pentru neamulŭ rusescŭ din Tŕera ungarescŭ.* Sămbăta-mare, 1726. 1 vol. 16°.

Szóról-szóra ez annyit teszen, mint katekizmus a magyarországi rutén nép számára.

Togan Miklós könyvtáros, a katalógus készítője, nyilván nem tudta saját olvasásában adni a rutén könyvnek sem eredeti, sem latin átírású czímmását, azért tehát inkább valakitől mástól készíttetett oláh fordításban adja azt. Oláh szövegűnek ugyanis semmiképen se vehetjük ezt a könyvet, mert hiszen czime szerint rutének számára készült. A könyvet különben szorgos utánjárásunk mellett sem sikerült eddigelé szemügyre venni s így körülményesebb leírását a szebeni könyvtár régen tartó rendezésének befejezéséig nélkülöznünk kell. Lehetségesnek tartjuk ugyan, hogy pontos megvizsgálása után e könyvnek az alább ismertetendő Bizánzi-féle 1727. évi moralissal való azonossága fog majd kitűnni, de ezt egészen határozottan még sem állíthatjuk. Ennek a föltevésnek támogatására nincsen más adatunk annál az egy-nél, hogy Bizánzi püspök a moralisnál egyéb könyvet tudo-

¹ *Catalogulŭ bibliotecei asociatiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului românŭ.* De *Nicolaiŭ Toganu* bibliotecariŭ. Sibiiŭ, 1895. pag. 3.

másunk szerint nem írt, vagy nem iratott. Viszont azonban három dolog is szólhat a mellett, hogy itt a moralistól eltérő, tehát csakugyan külön könyvvel van dolgunk.

Az egyik az a körülmény, hogy a szebeni katalogus szerint 1726-ban jelent meg ez a katekizmus: a Bizáncezi moralisáról pedig bizonyossággal tudjuk, hogy 1727-ben nyomtatódott. A másik az, hogy a katalogus szerint a katekizmus 16-od rétű — ha csak nem téves ez a meghatározás — holott a Bizáncezi könyve 8-ad rétű.

Végül figyelembe kell vennünk azt a bibliográfiai kószá-hírt is, hogy Bizáncezi elődje, De Camelis püspök, a már ismer-tetett 1698. évi katekizmuson kívül egy másik könyvet is írt volna. Szabó Eumén ugyanis azt írja,¹ hogy De Camelis 1692-ben egy *Kazuisztikát* is adott ki a nagyszombati sajtón s ezt minden megjegyzés nélkül *Hodinka* Antal és *Petrof* is átvette.² A dolog már mostan úgy áll, hogy ezt a kazuisztikát eddig soha senki se látta. Se könyvészeti nyoma nincsen és maga a könyv sem található sehol. Úgy véljük tehát, hogy ez a híresztelés az Astra könyv-tárbeli könyvre vonatkozhatik, illetőleg, hogy a teljességgel ismeretlen kazuisztikának hirtelt könyvet a szintén ismeretlen fönti katekizmussal tévesztették azok össze, a kiknek adatát Szabó Eumén fölhasználta. Ez volna tehát a második eshetőség az 1726. évi katekizmus dolgában.

A harmadik eshetőség végül az, hogy az Astra-könyvtár könyve azonos a Bianu-Hodos 190. számú, Nagyszombatban 1726-ban megjelent *oláh* katekizmussal, amely De Camelis fenti rutén könyvéből fordítódott. Ebben az esetben persze a mi könyvünkről az derülne ki, hogy nem is rutén, hanem oláh nyomtatvány; de viszont helytelennek bizonyulna Bianu ama megjegyzése, hogy e nagyszombati oláh könyvnek egy példánya sem ismertes. Erről tényleg azt állítja, hogy De Camelis-nak a magyar-oroszok számára írott katekizmusából fordítódott oláhra: innen a Toganu tévedése. (Lásd *Erdélyi Múzeum* 1910. 317. lap.)

Utánajárni mindenesetre érdemes volna, a felvilágosítás megadásában pedig az Astra könyvtára a legilletékesebb.

¹ Christomatija Ungvár, 1893. 187. l.

² A munkácsi gör. kath. püspökség története. Budapest, 1910. 811. l. és Materiali IV. 28.

VI.

6. *BIZAN CZI GYÖRGY*, *Kratkoje přīpadkov moralnych ůli nra vnych sobranije*. Nagyszombat, 1727, az akadémia betűivel. 8°, czíml. + 4 szl., lev. + 412 számozott oldal + 2 szl. levél.

De Camelis ábéczés kátéja után 28 évig kellett várni a hatodik rutén könyvre. Ezalatt azonban legalább kis részben új, tanultabb nemzedék kezdett növekedni, a melynek műveltsége már latinos volt. 1705 óta ugyanis évenként 4—5 papjelölt Jány pécsváradi apát alapítványából a nagyszombati papnevelőben tanult s így 1730 körül a munkácsi egyházmegyének körülbelül 50—60 kifogástalan képzettségű papja volt. Ezek példája nevelte azután úgyahogy a többit. Azért azonban 1744-ig, a munkácsi theologia megnyitásáig, fenmaradt a kolostori papnevelés továbbra is, csakhogy eléggé szigorú ügyelet alatt.

Az unizált rutének egyházi ügyeinek legfőbb intézését ugyanis most már az egri r. k. püspök vette kezébe, a kinek aztán gondja volt arra, hogy alárendeltje, a csak a laikusok szemében munkácsi püspök, tudatlanokat pappá ne szenteljen. Hogy ennek a szigorú ügyeletnek megfelelhessen, *Bizánczi György* munkácsi püspök (1716—1733) egy eddig hibásan *casuisticának*¹ nevezett erkölcsant állíttatott össze s ezt Nagyszombaton 1727-ben kinyomatta. A fölszentelést kérő papjelöltnek az ebben foglaltakból szigorú vizsgát kellett kiállania. Tehát papvizsgálati kézikönyv volt ez, a melybe az erkölcsant főcíme alatt beleszoritott Bizánczi mindenféle a papoknak szükséges tudnivalót: erkölcsant, dogmatikát, egyháztörténetet, egyházszervezettant stb.

Ennek a közgyűjteményeink egyikéből sem ismert könyvnek teljes czime im ez:

Kratkoje | Přīpadkov Moralnych, ůli Nra vnych | Sobranije. | Duchovnym Osobam potreбноje | Imuščeje v sebi nauku o Sakramentach, | o Desjati Božūich Prikazanjach, o Prikazanjach Cerkovnych, i o Naučī Christianskoj, | s Vykladom. Sūmvolā, ůli Ispovi- | danija Viry Pravoslavnyja kaftolīče | skija, s Vykladom molītvy: Otče | naš: i Bče Dvō radujšja. | Takožde:

¹ A könyvnek illetén hibás elkeresztelője a Szabó Chromatiája volt. (187. l.)

ĭ Nauku, s kratkym, ĭ propra- | vnym Posobijem : kako podobajet
 Junoša, | ĭli Nevĭnjatkov, v Virĭ Pravoslavnoj | nastavljati, | *soder-*
žaščeje. | Za Blahoslovenĭjem Prevelebnĭjšaho Hdna | **Heorhija**
Hennadija Vizantija | Eĭĭpa Sevast: Mukačov.: ĭ Proč: Nad
 Ljudmi | Vostočnaho Naboženstva, vo krolevstvi U | horskom, ĭ
 jeho Predjilach, | namisnika apostolskoho. | V Ternavi Tĭpom
 Akadem(iji): polzy radi Preve- | lebnaho, ĭ Vsečesnaho klĭuru
 Uhrorskaho, ĭzdannoje jest lĭjita Chva 1727. Mšca Junĭja dnja k.
 (1. ábra.)

A címleap rövidített magyar értelmé ez: *Erkölcsei eseteknek* egyházi személyek számára írt *rövid gyűjteménye*, Bizánczi György Gennadius sebastiai és munkácsi püspöknek áldásával. Nagyszombat, az akadémia betűivel, a magyar-orsz klérus használatára kiadott 1727 június 20-án.

8°, címlevél + 413 lap + 2 számozatlan levél. Őrszavas lapjainak számozása a lap felső külső sarkán czírilletűkkel. Ívjelzése a harmadik és negyedik levelen)(2 és)(3, a hatodik levéltől kezdve pedig, a hol egyúttal fönt a lapszámozás is kezdődik, A—CCs. Szövegének tükre 12'5, lapszám és ívjelzésekkel meg őrszavakkal együtt pedig 13'5 magas, 8'00 cm. széles. Sárgás, vastag, bordázott papirosa vízjegy nélkül. Vignettája mindössze kettő van. Az előszó élén nyomdadiszekből összerakott homlokléc, végén pedig fekete négyszögű keretbe foglalt emblema: 2—2 levélből felnövő virágszirom fölött ^{IHS}_{MRA} betűk töviskoszorúba foglaltan, a melynek két oldalán fönt 1—1 többágú ostor, alul pedig kalapács és harapófogó van. Ugyanezt az emblemat találjuk az 1699-iki Bukvar címleapján is.¹

¹ Tartalmának menetét — esetlegesen még előkerülő csonka példányok meghatározására — szakaszonként a következőkben adjuk: A címleveget követő négy számozatlan levelen előszó a lelkészolvasókhoz, a melynek végén a fönt ismertetett keretes vignetta van. Első fejezet: a szentségekről, 1—17 lap; második fejezet: a keresztség szentségéről, 17—41 lap; harmadik fejezet: a bérmlás szentségéről, 41—51 l.; negyedik fejezet: az eucharistia szentségéről, 51—78 l.; ötödik fejezet: az isteni tiszteletről, 79—100 l.; hatodik fejezet: a bűnbánat szentségéről, 101—142 lap; hetedik fejezet: a bérmlásról, 142—153 l.; nyolcadik fejezet: az egyházi rendről (o sakramentji kaplanstva), 153—194 l.; kilencedik fej.: a püspökökről, archimandritákról, szerzetesekről és apáczákról, 194—227 l.; tizedik fejezet: a házasság szentségéről, 227—248 l.; tizenegyedik fejezet:

Az előszó egyházi (ószláv) nyelv felé hajló fogalmazás, de.

К Р Я Т К О Б
Прѣпѣдокъ Моральныхъ, или Правильныхъ
СОБРАНИЕ

Духовнымъ Особамъ потребно.
 Имѹще къ себѣ Наѹкъ ѿ Сакраментѹхъ,
 ѿ Десяти Вѣйнѹхъ Прѣказанїа, ѿ Прѣказанїа Црковнаго, и ѿ Наѹци Хртїанской,
 съ Бывшадомъ Сумеола, или Непоконданїа Кѣры Православныа Кадрлнчскїа, съ Бывшадомъ Мѣтвы: Очеишь: и Бѣе. Дво радѹща.

Такѹде: и Наѹкъ, съ краткыма, и приправныма Поговїамъ: како подобитъ Юноша, или Невнїаткоѹ, къ Кѣрн Православной наставляти,

СОДЕРЖАЩЕЕ.

За Блгословенїемъ Преклѣнѣишаго Гана ГЕОРГІА ГЕННАДІА КНЗАНТІА ЕППА СЕВАС: Моѹкачѹ: и Прѹ: На Лѹмн Костѹчнаго Накїнїска, въ Кролїкскѣ Оѹгѹрскомъ, и ѹго Прѣдѣлахъ,
НАМѢСНИКА АПОСТОЛСКОГО.

Въ Тернѣвѣ Тѹпѹ Акадїа; пѹзы радн Преклѣишаго, и Всѣйнаго Кларѹ Строрѹскаго, наѹнои: Аѣта Хѣа аѹкѹ. Мѣа Юнїа днїа к.

1. ábra. A Prípádkov morálnych sobranije czimlapja.

a keresztény hitről és a hitvallásról, 248—284 l.; tizenkettedik fejezet: a reményről és a Miatyánk meg Üdvözlégymé imádságokról, 285—295 lap; tizenharmadik fejezet: a szeretetről, az isteni és egyházi parancsolatokról és az ezekkel ellenkező bűnökről, 296—355 l.; tizennegyedik fejezet: (Hlava čtirinacataja) a szerződésekről avagy egyezségekről (o kontraktach ili zmo-

maga a könyv kisorosz nyelvű. Ezt az előszó következő passzusa így magyarázza:

Сію ащали Россійстїй Пáстирѣ, дóлжни билї Тупомъ йздати ; пóдъ сóвѣсти тяжестїю ; найпаче же Стаго Замойскаго џустановленїем Собора, да издадутъ ю простимъ язькомъ, виrozumѣнїя ради, повеленїе воспрїяша еже ѿ всего исполняюще оусѣрдїя, къ всѣмъ ѿвще "Гереомъ, — Azaz, a zamojszki zsinat határozatából egyszerű, népies nyelven adatott ki, hogy minden pap megérthesse.

A zamojszki zsinatra való hivatkozáson kívül egyéb adat is arra vall, hogy ezt a könyvet nemcsak magyarországi rutének használatára írták. Пьен pl. az egyházi szervezetről szóló rész, a melyben olyan egyházi hivatalokról van említés, a melyek csak a néhai Lengyelországban voltak, nálunk ellenben nem: officialstvo, auditorstvo, kommisarstvo, prokuratorstvo, jekonomstvo, magistrovsto stb. és még inokynji, azaz apáczák.

Nyelvezete nem a magyar ruténeké, hanem az akkor általános divatos lengyelországi rutén dialektus, a melyben egyetlen hazai rutén tájszó, egyetlen magyar szó sincsen.

Mínthogy pedig a címmlap világosan jelzi, hogy ez a könyv a magyar-rutén papok használatára adatott ki, egészen bizonyos, hogy ez a termék is galicziai rutén pap tolla alól került ki és nem magyarországiéból.

Egy csonka példánya megvan a lemergi Ševčenko-múzeumban, teljes példánya pedig, a melyről leírásunkat vettük, Kaminszky Gézának, az ungvári gör. kath. tanítóképző tudós igazgatójának magángyűjteményében.¹ Egy-egy példányát a föntieken kívül Ungváron (püspöki könyvtár) és a munkács-csernekhegyi bazilitáknál láttuk. Igen valószínűen ez az a könyv, a mely nagyon kevésé ismert volta miatt arra a mendemondára adott alkalmat, hogy De Camelis is írt volna egy Kazuisztika című könyvet és hogy ez 1692-ben jelent volna meg, mint a hogy erről föntebb is megemlékeztünk.

vach), 355—362 l.: tizenötödik fejezet; az egyházi büntetésekről 362—394 lap; tizenhatodik fejezet: a keresztény tudományról, 394—412.

¹ Ez e sorok megírása után a M. Nemzeti Múzeum birtokába került.

V.

7. *OLSAVSZKY MÁNUEL Elementa puerilis institutionis in lingua latina.*

Kolozsvár, 1746. jezsuita nyomda, 8°. 46. l.

Bizanczi Moralisa után tizenkilencz esztendőre, 1746-ban megjelent a hetedik rutén nyomtatvány is. Eddigelé magát a könyvet nem ismerte senki sem, de még csak könyvészeti, vagy egyéb irodalmi nyoma se maradt. Munkácsi püspök írta ezt is és pedig közöttük a legtevékenyebbik: Olsavszky Mánuel. A latin betűkkel irt tót-lengyel-ruténnyelvű kéziratok és egyéb nyomtatványok colligatumába bujtatott könyvecskére dr. Todoreszku Gyula úr budapesti bibliofil gyűjteményében akadtam rá, a ki azt valamelyik északmagyarországi tót falucskában találta. Ez az eddigelé egyetlen példányban ismert egyszerű iskolás könyv ugy könyvészeti, mint hazai művelődéstörténeti nézőpontból eléggé érdekes termék.

A munkácsi püspökök tőlük telhetőleg igyekeztek unizált papságukat művelődésre vezetni, hogy így megszabaduljanak a felsőséget gyakorló egri püspök örökös zaklatásaitól és úntalan dorgálásától, a mely szerint a munkácsi megye papjai csupa tudatlanok.

A két előd, De Camelis és Bizanczi, már előkészítette az utat. Ez azonban voltaképen nem volt egyéb, mint a házépítésnek a tetőtől való megkezdése. A rutén papság igen nagy része ugyanis továbbra is csak olyan műveletlen maradt, mint a milyen a nagy reformok előtt volt. Csak épen hogy irni-olvasni tudott a nagy többség, iskolai képzettsége azonban semmi. Az ilyeneknek hiába irták a püspökök azokat a fent ismertetett 3—400 oldalas tudós könyveket: hasznuk belőlük nem igen volt.

Olsavszky 1744-ben állított ugyan Munkácson papképző iskolát, de ez igen szerény intézet vala. Csak két osztályból állott. Az elsöben ószláv írásra-olvasásra fogták a tanulókat, sokszor felnötteket, sőt nös papokat is, meg egy kis számtanra. A másodikban katekizmust tanítottak és némi erkölcostant.¹ Enyiből állott a theologia!

¹ Zsatkovics K. G. Kath. Szemle 1910. évf.

Ámde honnan vegyen belé tanulókat? Iskolájuk a ruténeknek az ő idejében mindössze kettő volt: a munkácsi és nagy-károlyi. Itt igazán alulról, a legelejáról kellett kezdeni az építést. Olsavszky tehát e miatt igen ügyesen két dolgot kapcsolt egybe: a már kész papoknak olyan-amilyen pótló tanfolyamot tartatott és a jövőre számára való gondoskodással már *elemi iskolai oktatással* foglalkozott.

Ebből a kettős célból állította össze *Elementa*-ját két nyelven t. i. latinul és ruténul. A könyvecske eleje az ábécét tartalmazza, másik része pedig a hittan főrészeit és a számokat egytől millióig, de mindvégig párhuzamos szöveggel: egy sor latin s alatta ugyanazon szöveg rutén nyelven. A két nyelv azonos szerkezete miatt így tehát tulajdonképen két könyvet állított össze Olsavszky: a rutént a betűk megtanítására, a latint pedig a továbbképzésre, a mely felső iskolák látogatására képe-sített. Egyik felét tehát a rutén köznépek szánta, másikat pedig a papjelölteknek.

Teljes czímmását a 2. sz. ábrán közöljük.

A cím rutén szövegének jelentése: Az írástudomány kez-detei gyermekeknek a latin nyelvben való oktatására. Istenfélő *Olsavszky Mihály Manuel* rosseni, munkácsi és máramarosi püspök úrnak, apostoli vikárius és császári tanácsosnak rende-letére és költségén nyomatott a kolozsvári typographiában, az Úrnak 1746-dik esztendejében.

Nem érdektelen azonban az *Elementa* könyvészeti része sem. Minden eddigi rutén könyv ugyanis a nagyszombati jezsuita sajtón jelent meg, a melyet rutén betűkkel épen De Camelis sürgetésére Kolonics Lipót szerelt fel. Miért kellett tehát Olsavszky-nak Kolozsvárra fordulni az *Elementa* nyomtatása céljából?

Vélekedésünk szerint azért történt ez, mert Nagyszombaton már nem voltak többé czirill (rutén) betűk az Olsavszky idejében. A Bizanczi moralisa (1727) óta Nagyszombaton se rutén, se más féle nyelvű czirillbetűs könyv többé nem jelent meg, ami már maga is arra vall, hogy ezekkel a betűkkel valami történt. Nem is volt már itt rájuk szükség, hiszen a rutének valamennyien áttértek a katolikus vallásra: katolizáló szolgál-atukat 1698—1727 között már megtették.

Annál inkább volt rájuk azonban szükség Kolozsváron.

Az 1700-ban unizált oláhok ugyanis új hitükben 1746 táján erősen ingadozni kezdtek. Vissza akartak térni az orthodoxiára.

**ELEMENTA
PUERILIS INSTITUTIONIS
IN LINGVA LATINA.**

НАУЧНО ПИСМЕНЪ

**ДѢТЯМЪ КЪ НАСТАВЛЕНІЮ НА Латинско-
мъ языкѣ.**

Покрѣпленіемъ, и наслѣдомъ.

БГОЛЮБИВАГО КУР.

МНХАЙЛА МАНУИЛА ОЛШАВСКОУ
Слѣпа Росинскаго, Мѣсч. и Мара
москвскаго на ЛЮДИ ВОСТОЧНАГО НАВО-
СИНСКА во Оугрѣ, Викаріа Аптаска-
го, и Цркскаго СОВѢТНИКА.

Напечатано въ Коложварскоу Типогра-
фїи, лѣта ГАНДЪ АУМЪ.

Claudiopoli Typis Academ. Soc. JESU
per Andream Feij Annô 1746.

2. ábra. Olsavszky Elementájának czimlapja.

A Baranyi-féle katekizmus (1703) sorsából pedig úgy látszik okúltak a jezsuiták s többé nem nyomtattak ezen az egyen

kívül egyetlen könyvet sem latin betűvel az oláhoknak. Ezek ugyanis nagyon megszokták a czirillbetűket s éltek is velük szakadatlan egészen 1860-ig. A vallási forrongás épen 1746-ban olyan nagy mértéket öltött, hogy annak lecsillapítására Mária Teréziai király biztosként Olsavszky munkácsi püspököt küldötte ki. Ő tehát ebből az alkalomból Kolozsvárt is megfordult. Az oláh irodalmi igények kielégítésére lett volna ugyan módjuk a kolozsvári jezsuitáknak, hiszen 1703 körül a régi gyulafehérvári oláh nyomdát magukhoz hozatták Kolozsvárra. Ezt azonban 1744-ben a balázsfalvi görög katolikus püspökségnek ajándékozták oda. Most tehát ezeknek pótlásáról úgy gondoskodhattak, hogy a már amúgy is húsz év óta használatban nem levő czirill betűket elhozatták Nagyszombatból Kolozsvárra, egyik rendházból a másikba, a hol rájuk nagyon is nagy volt a szükség.

Ezt a nézetet azzal tudjuk igazolni, hogy az Elementa betűi tökéletesen azonosak a nagyszombati könyvtermékek betűivel, amint ezt a 18-dik lapról vett hasonmás mutatja (l. melléklet). E mellett szól az is, hogy Olsavszky könyve 1746-ban jelent meg, tehát két évvel a kolozsvári betűknek Balázsfalvára történt ajándékozása után. Esetleg visszamaradt betűkészlettel sem nyomtathatták az Elementát, mert a balázsfalvi nyomtatványok betűtipusa nagyon elűt ettől. Figyelembe véve tehát Olsavszky-nak épen 1746. évi erdélyi szereplését, valószínűvé válik az a föltevés, hogy az Elementa a Nagyszombatról Kolozsvárra szállított patkós betűvel nyomtatódott.

VI.

8. *Magyar-orosz ábéczés könyv.* }
 9. *Magyar-orosz katekizmus.* } (Nagykároly, 1754—1755.)

Olsavszky Mánuelnek az a törekvése, hogy hiveit a nyomasztó szellemi sötétségből könyvek, iskolázás által kiemelje, nem merült ki az Elementa kiadásával. Fölvilágosítást czélozó buzgóságában intézményessé kívánta tenni annak eszközét s ezért abban fáradozott, hogy nyomdát állíthasson.

Saját egyházmegyei nyomdának Munkácson, a püspöki székhelyen való felállítására kettős ok mozgatta Olsavszkyt. Az egyik az, hogy papjainak és a templomoknak új, unitus szellemű kézi

ЩО МАЮТЬ ЧИНІТИ ДУХОВНІІ

подаючи людямъ твою Наказу.

Въ Предмѣлѣхъ напомнимъ вамъ чѣ-
нїи **Щ**цїе абысте вѣдугъ Апосто-
скон наукн жытїи н ѡбычай вѣшѣ спра-
вовали. Тоѣ тѣды перше сѣбѣжати н за-
хочати маїте, абы презъ добрин счын-
ки просвѣтїлси свѣтъ кашъ предъ чоло-
вїки, н ꙗко лампы на свѣтїлникахъ
поставлїни абысте ѡсвѣчали тѣхъ, ко-
трїн въ тмѣ, не вѣдїниа зостають, же бы
прославїли **О**цїа вѣшого нже їсть на нѣ-
сїхъ. **В**ыбовѣмъ їте наствѣпниками
по Апостолахъ, котрымъ **Х**ртосъ Гдѣ
мѡвнлъ, **Ш**ѣдже въ вѣсѣ мїрѣ, пропо-
вѣдѣте Евангелїе. **Д**ля того Евангел-
скон наукн наўчайте вѣшїхъ парохїтанъ,
чаєто въ Црквѣхъ повѣдаючи слово Бжое,
н молодымъ н малымъ дѣтїмъ вы-
кладяючи тоѣ щосїа вѣрїти н чинїти
покїнно, дїля ѡрымїанїа жыкотѣ вѣчно-
го, абы про вѣше недбалство душѣ пре-
найдѡ-

❧ (18) ❧

omnia facta sunt: Qui propter
всѡ выша. Нѣсъ рѣди

nos homines, & propter nostram

человѣкъ, и нашего рѣди

salutem, descendit de caelis,

спасѣніѡ, ошѣдшаго съ нѣсъ,

& incarnatus est de Spiritu

и воплощшаго ѡ Дѣѡ

sancto, & Maria Virgine, &

ѣта, и Мрѣи Дѣѡ и

homo factus est.

кочеловѣчшаго.

Crucifixus etiam pro nobis

Распѣтаго же за ны при

sub Pontio Pilato, & passus,

Понтійстѣ Пѣлатѣ, и страдѣша,

& sepultus est, & resurrexit

и погребѣна, и воскресшаго

tertia die secundum scripturas.

въ третій дѣнь по писаніѣ.

Et ascendit in caelum, &

и возшѣдшаго на нѣсъ, и

sedet ad dexteram Patris. Et

сѣдѣща ѡдеснѣю Оца. и

iterum venturus est cum gloria,

пакъ грядѣщаго со славою,

judic.

és szerkönyveket adhasson, mert ezek még mindig csak a régiiek voltak: a galicziai rutén- és oroszországi muszka szkizmatikus egyház termékei. A másik pedig az volt, hogy a köznépet iskolák útján rendszeresen nevelje.

Az első ok már az unió terjedésének első szakaszában 1671-ben ébreszti föl Malachovszky püspökjelöltben azt a gondolatot, hogy a munkácsi egyházmegye számára czirillbetűs sajtót kellene állítani. Sajnos, törekvéséből semmi sem lett. A nagy-szombati nyomdát fölszerelte ugyan Kolonics a rutének számára szükséges betűkkel, de ez igen alkalmatlan volt a nagy távolság miatt. Ezenkívül pedig 1727 és 1746 között alighanem Kolozsvárra vitték azokat.

Az erélyes Olsavszky azonban más úton próbálta meg a nyomdaállítás kérdésének megoldását és pedig három ízben is: 1755, 1761 és 1765. években. Első kísérletében kitűnő támogató erőhöz jutott az ideális gondolkozású Károlyi Ferencz grófban. Károlyit ugyanis sikerült rávennie Olsavszynak, hogy Nagykarolyban saját költségén nyomdát állítson. A nyomtatási szabadalomlevél kieszközléseért 1754-ben Bécsbe küldött folyamodványában egyenesen azzal indokolja szándékát, hogy birtokán és annak környékén, Szatmár, Hajdú, Szabolcs stb. vármegyékben nagyon sok görög katolikus vallású pap és jobbágy lakik, a kiknek szükségére könyveket kellene nyomtatni, mert nagy tudatlanságban élnek, a papok pedig a templomi könyvek hiányát nagyon érzik. A kérvény szerkesztésében Rác Demeternek, a gróf uradalmi igazgatójának, kezejárását sejtjük, a ki maga is görög katolikus volt és hite iránt érzett szeretetének nagyon sokszor adá bizonyosságát.¹

A nagykarolyi nyomda 1754. novemberében meg is kezdte működését.² Azonban gazda nélkül csinálták a számadást: a nyomtatási szabadalom még nem érkezett le s Pap István nyomdász a feloszlott lőcsei Brewer-nyomda betűivel mégis hozzá fogott a legelső könyvek munkájához, *magyar-orosz ábécének és*

¹ Ugyanazét, a ki Károlyi segítségével a máriapócsi bazilita kolostort építette, ennek ezer hold földadományt eszközölt ki és a ki a munkácsi kolostort is leégése után 1771-ben ujja építette.

² Éble Gábor, egy magyar nyomda a XVIII. században. Budapest, 1891. 12. 1.

katekizmusnak a nyomtatásához. Az új nyomda ezen zsengeit azonban csakhamar csapás érte. A fényi római kath. plébános, Gerstocker Antal, ugyanis haragját kivált RácZ Demeter ellen fordítván, tiltakozott a görög szertartású könyveknek királyi engedély nélkül való nyomtatása ellen, mivel hogy «az egri püspök így akarja s úgy végezte s úgy is kell lennie».¹ A dolgot gróf Barkóczi Ferencz egri püspöknek feljelentette, aki nem is késett RácZ Demetert és Szaploneczay Jánost, nagykarolyi udvari kapitányt levelében megdorgálni s a további nyomtatást betiltani. A nyomda e miatt a gróf kérvényének elintézéséig, majdnem egy esztendeig szünetelni volt kénytelen. Az engedély aztán 1755 október 27-én meg is adatott. Ebben kikötötte a királynő, hogy «a görög szertartásnak nyelvén, vagy bármily más nyelven nyomtatandó könyveket jóváhagyás végett Egerbe kell küldeni». Így aztán 1755 decemberében nagynehezen megkezdették, illetőleg folytatták a magyar-orosz ábéczés könyvek nyomtatását.

Miféle könyvek lehettek ezek? Leírásukat adni nem tudjuk. Nem maradt reánk belőlük egyetlen példány sem. De hogy nem orosz, illetőleg nem rutén nyelvűek voltak, hanem magyar könyvek, arra nézve két bizonyosságunk is van.

Károlyi gróf ugyanis a szabadalom elnyerése után tárgyalásokat indított meg Olsavszkyval, hogy az új nyomdát *czirillbetűkkel* is fölszerelhesse és hogy a rutén nyelvben jártas nyomdászt szerezzen. Olsavszky 1755. december 15-én arról értesíté a grófit, hogy utánjárásai következtében egy nyomdász Lembergől már ajánlkozik is; 1757. okt. 1-én pedig azt írja, hogy a görög katolikus szerkönyvek nyomtatásához szükséges czirillbetűk megszerzésére a kolozsvári jezsuita páterekhez fordult. Ezek a betűk időközben, úgy látszik még Kolozsváron, tűz által elpusztultak, a miről Károlynak 1757. decz. 15-én Olsavszkyhoz írott leveléből értesülünk.² A püspök és gróf tehát másutt próbálkoztak a czirillbetűk szerzésében, mert 1758. május 26-án Olsavszky azt írja a grófnak, hogy a műszereket már várja Leleszről, de czirillbetűi még mindig nincsenek: kéri tehát a

¹ U. o. 14. l.

² U. o. 28. l.

grófot, hogy ezeket sürgesse meg. A vallásos könyvek nyomtatásának megkezdésére 400 rénus forintja már készen van, de ha szükséges, többel is kész segíteni.

Ha tehát nem czirillbetűsök valának ezek az ábéczés könyvek és egykorú följegyzések mégis magyar-oroszoknak emlegetik őket, vajjon akkor hát mifélek lehettek?

Erre a kérdésre az a kis, 64 lapos könyvecske adja meg a választ, a melynek czíme a következő: *Imadsagos könyvetske a Magyar Oroszok lelki használatára.*¹ Kassán, Ellinger István Ts. K. priv. Könyvnyomtató költségevel. 1825.

Tartalma pedig napközi és a szent liturgia alatt való imádságok, kánonok, ódák, kondákok, ikoszok: szóval csupa olyan buzgalmi foglalatú könyv, mint a milyennel ma is élnek az Alföld északi peremén lakó magyar anyanyelvű görög katolikusok. Orosz szöveg benne az az alig húsz, a könyvben csak czímek gyanánt elszórt szó, a mely a liturgikus cselekményeknek a pap által való végzését jelenti. Egyébként elejétől végig magyar könyv. A czímben levő *magyar-orosz* kifejezés tehát nyilván a vallásra vonatkozik, illetőleg a szertartás kivatalos ósláv nyelvére. Mai nyelven azt jelenti, hogy görög szertartásúaknak s nem azt, hogy oroszul beszélők számára nyomtatódott. Ilyeneknek «lelki hasznokra» magyar könyvet kézre adni nem lehet. Ez egyúttal azonban annak is bizonyosága, hogy a magyar anyanyelvű görög katolikusok lelkiszükségletét már 1825-ben is magyar liturgikus dolgokkal próbálták kielégíteni.

Mivel a Károlyi nyomdának még 1758-ban sem voltak czirillbetűi — a mint hogy a gróf közbejött halála miatt ilyenek soha nem is szereztettek be — az egykor valósággal létezett² nagykárolyi magyar-orosz ábczék és katekizmusok pedig még 1754-ben nyomtatódtak, világos dolog, hogy ezek is csak a féle magyar nyelvű könyvecskék lehettek, mint a milyen az Ellinger-féle magyar-orosz imádságos könyvecske.

Hogy pedig a hazai *rutén* könyvek lajstromába mégis föl-vettük, annak az az oka, hogy föltehető, miszerint nem csupán

¹ 12-edrét, czíml. + 3—64. l. Őrszavas szövegének ivjelzése A₂—C 7. Tükre 7 × 13. Petrik nem említi s a Nemzeti Múzeumban sincs meg.

² Éble Gábor a nagykárolyi sajtó termékeinek sorozatát épen ezekkel kezdi meg.

magyar volt a szövegük. Legalább is az *Elementa* példája nyomán is arra lehet gondolni, hogy párhuzamosan rutén-magyar volt az. Erre még későbbi időkből is van példánk. Ilyen ugyanis a Győrben 1801-ben megjelent *Georgievits* Áron-fele görög-magyar kettős nyelvű *Kis Kátekizmus* is.

A nagykárolyi nyomda egyébként sem rutén, sem több magyar nyelvű könyvet nem termelt a görög katolikusok számára. Legfőbb oka ennek az a hosszú küzdelem volt, a melyet az egri püspökség, fenhatóságának épségben maradásáért a munkácsi püspökök egész sorozatával 1708-tól egész 1775-ig, a munkácsi egyházmegye önállóságának hivatalos elismeréséig folytatott. Az egri latin főpapok joghatósági féltékenysége hosszú ideig megakasztotta a hazai rutén könyvtermelést.

Olsavszky azonban nem hagyott fel a nyomdaalapítás gondolatával. Még 1752-ben tett jelentést a királynőnek arról, hogyan lehetne a szűkös fölszerelésű gör. kath. templomokat könyvekkel ellátni. A nyomda felállítására is vállalkozott, ha legalább 4—5000 forint állana e célra rendelkezésére. Károlyi segítségével akarta ezt elérni, de ebben nem csak a gróf halála akadályozta őt meg. Hasztalanul erőlködött a kolozsvári jezsuitasajtó czirillbetűinek megszerzésében és épen olyan eredménytelen volt az a fáradsága is, a melylyel a leleszi prépost útján igyekezett a már meglevő nyomdához czirillbetűket szerezni. Az ellenséges érzelmű egri latin egyház, ügylátszik meghiúsította törekvéseit.

Olsavszkyt 1765-ben újabb remények biztatták kedvencz eszméjének megvalósításában. Sikerült ugyanis Schönborn Ervin grófot, a munkácsi Rákóczi-uradalom hitbizományos urát, tervének megnyerni. A gróf folyamodványát be is nyújtotta Mária Teréziához, a kitől Munkácsra nyomdaállítási szabadalmat kért és azt, hogy sajtóját *szláv*, német, magyar, latin és oláh betűkkel is fölszerelhesse. A véleményezésre fölkért Esterházy egri püspök azonban a szabadalom megadása ellen nyilatkozott.¹ Eger tehát ismét győzött Munkács fölött és az energikus Olsavszky-nak 1767-ben bekövetkezett halála véglegesen megszüntette a nyomdaállítás folytonos kísérletezéseit. A munkácsi egyházmegye nem tudott saját nyomdát állítani egészen az 1863-ik évig, a

¹ Hodinka i. m. 813.

mikor is Jaeger Károly sajtója megindította az újabb kor modern könyvtermelését.

VII.

10. <i>Bukvar</i>	} (Bécs, 1770. Kurzboeck J. (? l.)
11. <i>Sbornik</i>	
12. (? ?)	

Czirillbetűs nyomtatványokkal három nép élt hazánkban: rutének, szerbek és oláhok. Sajtójuk azonban csak az oláhoknak volt és pedig már 1544 óta szakadatlan, a mi Erdély politikai külön voltának és fejedelmei protestáns irányú kulturtörekvéseinek tulajdonítandó. A ruténeknek és szerbeknek fejedelmi pártfogóik nem voltak s e miatt a XVIII. század végéig hazai földön czirillbetűs nyomdát minden erőlködésük mellett sem tudtak állítani. A rutének nyomdaállítási törekvéseit már megmutattuk; nézzük meg már mostan, mire jutottak a szerbek.

Az 1690-ben hazánkba telepedett szerbek már 1706-ban törekedtek nyomdaállítására Černovič Arzénnek I. Józsefhez intézett folyamodásában. Kérésüket 1721 és 1729. években hasztalanul újítták meg. A kormány eleinte ügyet sem vetett reájuk, később pedig a nagyszombati jezsuita nyomdára utasította a kérelmezőket. 1751-ben végre — ugylátszik, a nagyszombati sajtó czirillbetűinek Kolozsvárra történt elszállítása miatt — meghallgatta a kérést s a szerbek engedélyt kaptak, hogy Karlóczán saját egyházi nyomdát állíthassanak. A censura-viszonyok azonban, valamint a katolikus hierarchia ingerültsége nem engedték meg, hogy szándékuk valóra váljék.¹

Ámbár szláv nyomdának működése — mint Kolonics példája mutatja — nem volt épen lehetetlen dolog, mindazonáltal voltak akadályai annak, hogy ilyen sajtó csakugyan fel is állíttassék. Úgy a szerb, mint a rutén nép egyazon szertartású lévén, teljesen azonos szövegű és azonos (ószláv) nyelvű templomi könyvekkel is él, a melyek csak egy-két szóban térnek el egymástól. Ennélfogva a tervezett nyomdának mindkettőjük részére kellett volna nyomtatnia a templomi könyveket. Csakhogy a szerbek görög keleti nem egyesültek, a rutének pedig görög kath. egyesültek: egy malomban két molnárnak örölnie bajos!

¹ *Kulakovskij*, Načalo školy u Serbov v XVIII. vjekje. Spetersburg, 1903. 42.

A nemrég egyesült ruténeket nagyon is szem előtt tartotta a katolikus egyház s az erdélyi oláhoknak 1746. évi hitbéli ingadozása ugyan óvatossá tette emezt. Ezért volt aztán az, hogy a mikor a kormány a tervezett közös nyomda iránt a püspököket megkérdezte, a primás, a csanádi, egri, váczai, nyitrai, pécsi, váradi és a *munkácsi* püspök egyhangúlag ellene nyilatkoztak.¹

Czirillbetűs nyomdát nem sikerült tehát állítaniok e hazában, se ruténekek, sem pedig a szerbeknek. Az «összbirodalom» középpontjának ez végtére mégis megadatott. Trattnernek 1766. évi sikertelen ajánkozása után négy évvel megnyílt az első önálló szláv nyomda Bécsben: Kurzboeck, a bécsi egyetem nyomdásza 1770. februárius 14-én húsz évre kizárólagos szabadságot kapott szláv könyvek nyomtatására.

Bécsbe fordultak tehát ezentúl irodalmi igényeikkel úgy a szerbek, mint a rutének. Kurzboeck nyomdájában mindjárt a legelső évben két könyv jelent meg a rutének vallási szükségleteire: egy *Bukvar* ábéczés könyv és egy *Sbornik* című imádságos és énekes könyv. Mindkettőnek szerzője ismét csak munkácsi püspök: ezuttal *Bradács János*.

A munkácsi püspökség 1646-ban Rómával hitbéli egységre lépven, ennek föltételül hármat kötött ki: 1. a görög ritus változatlan fentartását, 2. a papság jogi elismerését, 3. szabad püspökválasztást. Róma azonban a harmadik pontot kezdettől fogva nem tartotta be. A munkácsi egyházmegyét — minthogy szabályszerűleg soha sem volt megalapítva — nem létezőnek tekintette s az egri latin püspök joghatósága alá osztotta be. Az unióból folyó ezen megaláztatás 66 évig tartó, már érintett elkeseredett küzdelemnek lett megindítója Munkács és Eger között, a melynek végre is azzal vetett véget Mária Terézia, hogy Rómában kieszközölte a munkácsi egyházmegye szabályszerű alapítását (canonisatio) és Egertől való teljes függetlenségét.

Ennek a canonisationak egyik előkészítője volt Bradács János, Munkácsnak névleges püspöke s ebbeli munkájában sokszor fordult meg Bécsben. Ez adott neki alkalmat a fenti két munka kinyomatására. Ezeknek leírását azonban nem adhatjuk, mert hatóságilag elégették őket.

Az elkészült könyvek első 100—100 példányát saját aján-

¹ Hodinka i. m. 812.

dékaként megküldette Mária Terézia a munkácsi, váradi és kőrösi püspököknek. Az utóbbi azonban, Bozsicskovics, jelentést tett a helytartósághoz, hogy a könyvek katolikus-ellenesek, mert a keleti egyház speciális szentjeinek tiszteletét foglalják magukban, a filioque hiányzik a hitvallásban és effélék. A királynő tanácskozásra összehívta a három püspököt Bécsbe s bár itt Bradács teljesen igazolta magát, a királynő elrendelte, hogy a könyveket meg kell semmisíteni. Bradács a *már forgalomba bocsátott* ábéczés és imádságos könyveket összeszedette s megjelenésük után *három évvel* Kassára küldette. A hagyomány úgy tudja, hogy itt elégették őket. Azonban még így is megmarad annak a lehetősége, hogy belőlük egy-két példány Kassa vidékén még rejtekezik valahol. Legalább is az ábéczés könyvért érdemes volna kutatni Felsőmagyarországon.

Hodinka Antal azt állítja,¹ hogy 1770-ben Kurzboeck sajtóján még egy harmadik czirillbetűs könyv is jelent volna meg Bradács püspök közreműködésével az egyesültek, azaz nyilvánvalóan a rutének számára. Minthogy azonban erről semmit sem szól többet és se címét, se tárgyát nem nevezi meg, dolgozatunkba csakis a sorszám kedvéért vettük fel.

VIII.

13. MÁRAMAROSI URBARIIUM *rutén népi nyelven.* (Bécs, 1770—1772 között. Kurzboeck.) 24 levél és táblázatok.

Kurzboeck sajtója alól minden nyomtatói megnevezés nélkül olyan füzet került ki, a mely sem irodalmi, sem vallási czélokra nem szolgált s mégis nagy kelendőségnek örvendett legalább is Máramaros vármegyében. A címe *Urbarium*. Hivatalos emberek írták, a hatóság rendeletére terjesztették el kötelességből a jobbágyok szolgálmányait paragrafusokkal szabályozó intézkedéseket, a melyek minden, e hazában élő s így rutén nyelven is megjelentek.

Ezt, az eddigelé *egyetlen* példányban ismert nyomtatványt Petrof Elek fedezte fel az Országos levéltárban és a XVIII. századnak e népnyelvi emlékét bő magyarázatokkal egész terjedel-

¹ I. m. 814. l.

mében újra kiadta.¹ A vastag szálás papirosra nyomtatott urbariumnak papírnagysága 22×35 , szövegtükre pedig 14×23 cm. A szabályzatokat tartalmazó szöveg 24 levélből áll, a melyhez színes papírborítékba foglalt, nyomtatott fejezetekkel ellátott üres tabellalapok vannak csatolva. Őrszavas lapjainak levéljelzése a páratlan leveleken fut és pedig: az I. levelen, \bar{A} , a 3. $\bar{A}B$, az 5, $\bar{A}r$ és így tovább, a 21-en \bar{B} . A szolgálmányokat szabályozó szöveg 9 pontra oszlik, épen úgy, mint a többi nyelveken kiadottakéban, a melyekkel egyébiránt kisebb eltérésektől eltekintve, mondatról-mondatra teljesen megegyezik.

A nyomtató műhely és a nyomtatás helye nincsen rajta, de mindenesetre a bécsi Kurzboeck nyomtatta. Erre vall a Kurzboeck czirill-betűivel való azonosság, meg az, hogy akkoriban a kormánynak más szlávbetűs nyomda nem állott rendelkezésére.

Hogy mikor jelenhetett meg az urbarium, erre nézve csupán egyetlen támasztékunk van. Az urbarium nyelvezete ugyanis teljességgel a máramarosi nyelvjárás sajátosságait tükrözi. Már pedig Máramarosban az úrbéri összeírásokra vonatkozó rendeletet 1772 szeptember 30-án hirdették ki, illetőleg maguk az összeírások ebben az esztendőben kezdődtek.² Tekintetbe véve pedig azt, hogy a Kurzboeck nyomdája 1770-ben kezdett czirillbetűs nyomtatványokat készíteni, a fenti urbarium csakis 1770 és 1772 között nyomtatódhatott. A szöveg összeírója, a czirillbetűkre való tekintet miatt, községenkint mindenesetre a helybeli kántor vagy pap lehetett, mert a rutén nyelven kívül csakis ezek ismerték a czirillbetűket. Erre vall a Zsatkovics Kálmántól közölt s ugyancsak Máramarosból való keletsényi kézirat urbarium is.³

IX.

Összegezve immár az elmondottakat, megállapíthatjuk, hogy majdnem két évszázadnak az az irodalmi termése, a mely-

¹ Materialy dlja istoriji Ugorskoj Rusi, V. Pervyj pečatnyj pamjanyk ugorusskavo narjeóija *Urbar*. Speterburg 1908. 4 + 139. l.

² Acsádi I. A magyar jobbágyság története. Budapest, 1906. 356.

³ Unio naptára (rutén), Ungvár, 1911. 109.

lyel a ruténség a hazai közművelődés munkájában részt vett, össze-vissza 12—13 nyomtatvány.

A Régi Magyar Könyvtár adalékát teszi belőle az első 4 darab és pedig ketteje ezeknek egy eddig ismeretlen nyomdából, a körtvéyesiből. A 13 termékből 4 bécsi, 9 pedig hazai nyomtatvány és pedig 2 körtvéyesi, 4 nagyszombati, 1 kolozsvári és 2 nagykarolyi. Ha ezeket tartalmuk szerint is tekintjük, azt látjuk, hogy azokból 4 könyv tisztán rituális, 5 ábczés katekizmus, 3 papoknak való kézi könyv és 1 urbarium.

A R. M. K. adalékul is szolgáló 4 rutén könyv önkéntelenül is arra csábít, hogy ezt a ruténnel egy vallású, közös ószláv szertartású és jórészt azonos etnoszú hazai oláhok hasonló termékeivel vessük egybe. Az oláhok szellemi művelődését 1544-től 1711-ig hat erdélyi és két magyar királyi városnak 10—12 sajtója szolgálta, a melyek összesen 45 könyvet termeltek ez idő alatt. És pedig nem csupán liturgikus könyvek ezek, hanem az eddigi kizárólagos ószláv liturgikus nyelvvel szemben oláh nyelvű bibliák, postillák, vitairatok. Ugyanezen idő alatt a két oláh fejedelemség, vagyis a mai egész Románia, mindössze 40—45 oláhnyelvű könyvet termelt s azok is jórészt liturgikus és pedig szláv nyelvű szerkönyvek. A ruténnel ezzel szemben ugyanabból az időből mindössze négy könyvük van!

Ha ennek történeti okát keressük, úgy ezt csakis abban találhatjuk, hogy a hazai oláhságot a nyugateurópai műveltség áramlatai hamarabb és áthatóbban érintették, mint a ruténséget. Erdélyben ugyanis a vallásújítás mozgalmi azonnal megpróbálták az oláhokat is a nyugati gondolkodás körébe vonni. A ruténnel ezzel szemben a nyugati áramlatok elsejéből nem éreztek meg semmit sem. A protestántizmus egyetlen lelket sem tudott közülök magának megnyerni. Pedig írásbeli nyoma is maradt annak, hogy a reformáció hatását pl. a máramarosi ruténnel megéreztek: a nyágovai oktató evangéliumban, melynek postillái tele vannak protestáns eszmékkel. Ezen az egyen kívül azonban egyéb protestáns nyom a ruténnel között nincs.

Hogy a protestántizmusnak a ruténnel között semmi hatása sem maradt, ezt rendszerint azzal szokás magyarázni, hogy a ruténnel eléggé értvén templomi ószláv nyelvüket, nem valának

ráutalva a reformácziónak az anyanyelvet hirdető eszméire és ezek befogadására. Szerintünk azonban ennek mélyebben járók az okai. Az t. i., hogy a protestáns Erdély fejedelmei nem foglalkoztak a perifériákon élő rutének vallási ügyeivel, pedig bizonyára érdekükben volt, hogy ezt a királypárti magyarság és Erdély között lévő területet a maguk részére megnyerjék. A Rákóczi-birtok révén ezt úgy látszik, biztosítottak is gondolták. Mikor a XVII. század első harmadában megindul az a nyugoti áramlat, a mely a ruténeket katalizálni akarja, Erdélynek munkácsi exponense, Balling várkapitány, a protestáns Erdély érdekében erőszakkal iparkodik elfojtani az unionális törekvéseket. Most észrevették az erdélyiek, hogy mennyire érdekük ellen való léssen az, ha a rutének vallásilag egyesülni fognak a katolikusokkal, vagyis katolikus vallásuk által királypártiakká válnak. A rutén köznép azonban semmit sem tudott az egyesülési törekvésekről, a melyet 1649-ben nélküle és ellenére tisztán csak a papok cselekedtek meg. A protestáns Erdély most már, az 1649. évi részleges unió megtörténte óta, tényleg segítségére sietett a ruténeknek abban, hogy ne térjenek át a katolikus hitre. Minden erejével támogatta azokat, a kik — mint például az ugcasaiak, máramarosiak — Rómával még nem egyesültek. Csakhogy a fejedelmi pártfogás már későn jött: az uniót királyi szóval, sőt katonai karhatalommal Máramarosban is sikerült elfogadtatni. Máramaros rutén népe véglegesen épen azokban az 1730-as években lett katolikus, a mikor a mindegyre gyöngülő Erdély véglegesen elbukott és szélső függelékét Máramarost, politikailag is Magyarországhoz csatolták.

A ruténség ezóta, a katolikus egyház istápolásával, a hazai közmívelődésben könyvekkel is kezd szerepelni: ime a fenti 12 könyv közül csak kettő az orthodox egyház terméke, ellenben 10 az újabb, katolikus időkben keletkezett. Hogy az oláhok 145 évvel hamarabb kezdték a ruténeknél művelődni, jól meglátászik a két nemzetiség régi könyvtermelésének 4:45-höz való számarányában is.